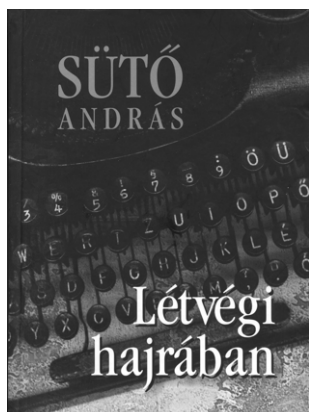

Létvégi hajrában

SÜTŐ ANDRÁS KÖNYVE

**Kossuth Egyetemi Kiadó
Debrecen, 2006
386 oldal, 2800 Ft**

Sütő András kötetének anyagát Ablonczy László még az íróval közösen, az ő jóváhagyásával állította össze 2006. augusztus 14–16-a között Marosvásárhelyen. Sütő András – közeli halálának sejtelmével – maga hívta Marosvásárhelyre leghűségesebb, legodaadóbb segítő emberét, hogy a szó valódi értelmében „létvégi hajrában” összeállítsa ezt a kötetet. Már a 2001-ben Debrecenben a Kossuth Egyetemi Kiadó által megjelentetett hatszáz lap terjedelmű impozáns Sütő-kötetnek, az *Erdélyi változtatlanságok*nak is az volt a legfontosabb törekvése, hogy segítse az erdélyi magyarság fölegyenesedését, önrendelkezéssel, autonómiával bíró közösséggé emelkedését. Érvek sokaságát mozgósította ennek a célnak a megvalósítása érdekében. A kisebbségi magyarság szellemi, kulturális és nyelvi összefogásának, autonómiájának szükségét és lehetőségét a jól működő kisebbségi autonómiák példájával is bizonyította. Olyan korszerű magyar nemzeti stratégiát sürgetett, amelyeknek eredményeképpen a határon túli magyar nemzeti közösségek elnyerik

autonómiájukat.

Életművének egyik vezérfonala a kisebbségi közösségek emberi jogaiért való folyamatos küzdelem. A rendszerváltás folyamatában ez a törekvése fölerősödött, mert meggyőződése volt, hogy a rendszerváltás, majd az Európai Unióhoz való csatlakozás az utolsó esély a sokfelé szakított magyarság számára ahhoz, hogy az európai jogi normáknak megfelelően szellemi, nyelvi, kulturális értelemben visszaállítsa nemzeti egységét, megerősítse nemzeti összetartozás-tudatát.

A kötet ciklusai elé emelt *Őrző lehettem a strázsán* című esszéje Sütő András hetvenötödik születésnapjára számvetése volt az öt ünneplő soproniak előtt. Előbb a „leghűségesebb város”-t köszönti, mely a trianoni hungarocídium jegyében elrabolt városok közül népszavazás alapján visszatért Magyarországhoz. Szembeállítja ezt a – Bánffy Miklós és Bethlen István hathatós közreműködésével megteremtett – természetes lehetőséget azzal a képtelenséggel, amelyik az erdélyi magyar városokat sújtotta, melyeknek nem engedélyeztek hasonló sorsválasztást. Bánffy Miklóssal Sütő András 1948-ban gimnazista-riporter korában interjút készített. Az esszé érzékletesen idézi fel a volt külügyminiszter későbbi sorsát, majd felsorolja azokat a szellemi nagyságokat – Móricz Zsigmondot, Kemény Zsigmondot, Babits Mihályt, Németh Lászlót, Illyés Gyulát, Tamási Áront – akiknek a vonzáskörében Sütő András fiatal íróként korán felismerte az írástudók felelősségét. Az önéletrajzi

esszé ezután néhány fontos művének – *Nagyenyedi fügevirág*, *Egy lócsiszár virágvasárnapja*, *Az ugató madár* – az erdélyi magyar sorsban gyökerező motivációját tárja föl példajaként annak, hogy írói szemléletét közösségének sorsa formálta. Az erdélyi képtelenségek tapasztalása vezette őt például az ugató madár abszurd jelenségéhez: „Mi ott, Bethlen Gábor országában magyar származású románok vagyunk. Mi ez? Mi ez, ha nem ugató madár?” A közösségi felelősségtől áthatott irodalmat elutasító, „nemzeti gondokat fumi-gáló cinikusok” gúnyolódását pedig egyik drámája hőséneke szavaival utasítja el: „ott kezdődik az ember, ahol összetéveszti magát mindazzal, amitől megfosztották”.

Ez az önéletrajzi számvetés Sütő András ars poeticáját a hűség és a felelősség vállalásában jelöli meg. A saját életét és életművét beállítja abba a hosszú sorba, amelyben az erdélyi magyarság megmaradásáért és boldogulásáért küzdők táborát látja. Azt a meggyőződését fejezi ki, hogy Magyarországnak az Európai Unió jogrendje szerint hozzá kell segítenie a kisebbségi magyarságot az egyetemes emberi jogokhoz, így a közösségi önrendelkezéshez is. E jogrend veszélyeztetett zónáiból a magyarságnak nem elmenekülnie kell, hanem az anyaország segítségével meg kell teremteni a kisebbségi magyarság számára az egyenlő emberi esélyeket minden elszakított területen.

Jó érzékkel emelték a kötet szerkesztői – Ablonczy László és Cs. Nagy Ibolya – ezt az esszét a kötet élére, hiszen Sütő András többi írásai – esszéi, jegyzetei, levelei egyaránt – ennek az eszmének a jegyében kapcsolódnak egymáshoz.

Az Illyés-életmű közösségi személetet formáló és erősítő megidézésével a *Haza a magasban és mélyben* azt tanúsítja, hogy „képzelt mivoltában is a szólásszabadság, énekszabadság, vallásszabadság országa volt a *haza a magasban*”. A szellem, a kultúra erejével teremtett egy olyan belső világot a magyarság számára, amely feldarabolhatatlan és elvehetetlen volt: „Magyarország a harmadik mohácsi vészt is elszenvette már. A *lenti vidékről* megint a magasba kellett reményt, álmodást s ábrándot menteni.” Sütő András bőszesen számba veszi a Heródes-idő tényeit, de sohasem törődik bele a reménytelenségbe, hanem a legkülönbözőbb módokon keresi a kisebbségi magyarságnak a többséggel egyenlő emberi esélyeit, hiszen a kisebbségi magyarság is a magyar nemzet része. A *Szellemi erődítményünk*, *magos Illyés vára* című esszé is ezt a gondolatot viszi tovább és erősíti föl az új idő reményei szerint. „A rendszerváltás második évtizedében magos Illyés vára az emelkedő nemzet szellemerejének kontinentális bizonyosságát jelzi. A kényes, köldöknéző Nyugat felé is azt hírel, hogy kár volt az egysorsú magyart hétországos diaszpóraságra büntetni.”

A magyar nemzetet összefogni, erősíteni akaró szándéknak sok-sok munkását idézi meg Sütő András könyve. Szépfalusi Istvánt „a diaszpóra mindenese”-ként méltatja, Czine Mihály „az írás szabadságának védelmezője, dogmák, nemzetellenes nézetek és diktatórikus garázdaságok bátor ellenzője, soha meg nem alkuvó harcosa a nemzet sorskérdéseit föl vállaló népi-nemzeti szellemi irányzatnak”. Igazságot szolgáltat a nacionalista-kommunista diktatúra sok-sok áldozatának. Csörgör Lajost „vallott és vállalt magyarsága”, az anyanyelvi oktatáshoz és az önrendelkezéshez való megalkuvást nem ismerő ragaszkodása miatt ítélték súlyos börtönövekre. Böződi Györgyöt törvényes ítélet nélkül évekig „nád-vágó rabszolgaként” dolgoztatták a Duna-deltában. Földig alázták Kemény Jánost, aki egész vagyonát „a nemzeti eszmélet ébrentartásának szolgálatába” állította.

A kisebbségi kiszolgáltatottság közepette az erdélyi magyarság számára az európai jogrend érvényesítése lehetett az egyetlen remény az emberhez méltó életre. Ezért üdvözölte Sütő András Antall Józsefnek azt a kijelentését, hogy lélekben 15 millió magyar miniszterelnökének tekinti magát: „amit Antall József kimondott, az Bethlen Gábor-i bölcsességgel átgondolt új nemzetstratégiai feladat elvi megalapozása volt. Gyökeres szemléleti fordulat az erőszakolt asszimiláció torkába jutott határon túli magyarok ügyében.” Ezért válaszolt Sütő András szarkasztikus iróniával azoknak, akik ettől a lelki összefogástól a szomszédjainkkal való jó viszonyunkat féltették. Nem más nemzetek belügyeibe való beleszólás ez – hangsúlyozta –, hanem csupán a magyar nemzetrészek kulturális megsemmisítésének a „szuverén jogát” tagadja.

Petőfi azon búsult, hogy megtörött egysége után kétországos nemzet lett a magyar. Sütő András Petőfi szavaival nevezi meg a szétesés okát is, a nemzeti összetartás hiányát. Majd felidézi a későbbi történelmet, melynek során „kétországos magyarságból hétországos nemzet, hetvenhét országos diaszpóra” lettünk. Petőfi – mondja Sütő András – azóta is kiált bennünk: „tartottunk volna össze!” Gyakran idézi Széchenyi megállapítását is: „magyar nem vész el, csak magyar által”. A naponta tapasztalt magyar széthúzással szemben „rémálmot hessegetve” fordul vissza Antall József reményeire: „Az anyaország és a nagyvilág támogató erejével megsegítve be kell verekednünk magunkat minden határon túli magyar régióban a teljes és valóságos önrendelkezés védelme alá. A határok feletti magyar integráció így válik metaforikus reménységből alkotmányos valósággá.” Az illyési haza a magasban gondolat így lesz történelemformáló eszmévé és reménységé.

Sütő András nemzetragasztó törekvése, igyekezete mutatkozik meg abban is, hogy élete utolsó éveiben – súlyos betegségekkel küzdve is – nyitott lélekkel figyelt kortársaira. Szellemi szövetséget erősítő szavakkal irányította rájuk a közösség figyelmét. Julianus-díjas barátját köszöntve azt hangsúlyozta, hogy Sylvester Lajos vallja és vállalja, hogy a Trianon-szindróma gyógymódja nem a feledés, hanem az önrendelkezés, „az elszakított magyar nemzetrészek teljes, területi és személyi autonómiája”. Egész történelmi esszével igazolja az erdélyi magyarság önrendelkezésének, a Székelyföld területi autonómiájának a jogosultságát és halaszthatatlanságát. Az ötvenéves Nagy Gáspárt köszöntő soraiban a „vakmerő férfiú”-t méltatta, aki megmutatta, hogy „nem árt nekünk a bátorság a Gyávaság Nagy Korszakában”. Művészetének azt az értékét emelte ki, amelyik a saját eszménye is. Ez pedig a „kristályos esztétikum, színarany Szépség és illyési-némethi értelemben vett közösségi kötöttség” szétválaszthatatlan egysége. A nyolcvanesztendő Faragó József életművét értékelve annak a reménységének adott hangot, hogy a néprajztudós életműve, „kicsi szellemország”-a még a „nemzeti tudatukban megrokkant nyelvkárosultakat” is a gyógyulás útjára terelheti.

A sok-sok kínálkozó példa közül Farkas Árpád *A szivárgásban* című verséről írt sorait idézem még annak dokumentumaként is, hogy Sütő András méltató szavai sohasem terelik el a figyelmet a megoldatlan közösségi gondokról, hanem éppen azok néven nevezésével kísérelnek meg ellenerőt képezni. *A Szivárgásban* „egyik legdrámaibb feljajdulás Farkas Árpád nagy virrasztó-víziói között. Évtizedek óta lobog föl Erdély-szerte vést hírelő s önvédelmi küzdelemre hívó lármafaként, és fájdalom, egyre égetőbbben nemzeti közösségünk belső vérzése, fogyatkozása, szórványvilágban való lassú kihalása közben.”

Méltató elemzései önvallomások is. A *Létvégi hajrában* minden írása arról tanúskodik, hogy ő is „konok”, „a föld alól is vigaszt remél a magunk megőrzéséhez”. Megtartó értékeket mutat meg, cselekvésre ösztönöz lehetetlen körülmények között is. Történelmi emlékezetünket gyógyító tettnek minősíti szobrászművész barátjának a munkásságát. A győzelemittas román hatalom példátlan pusztítást végzett Erdélyben: a magyar történelmi emlékek, szobrok, domborművek, kegyeleti oszlopok sokaságát semmisítette meg. Hunyadi László ezzel a pusztítással szállt szembe, amikor sorra szoborrá álmódta és alkotta a magyar történelem nagy alakjait Szent Istvántól Orbán Balázsig, Petőfi Sándortól Márton Áronig.

A „jubiláris kalamitás” alkalmából különleges érzékenységgel, lényeglátó ráhangolódással és vállalt sorsközösséggel méltatja Csoóri Sándor életművét is, melynek „alaphangja a fájdalom; a bartóki hangszerelés, allegro barbaro és e polifóniában természetesen fonódik egybe nemzeti sors és személyes, benső univerzum, bizakodás, tört remény s a mégis-mégis madáchi követelménye”. Olyan ez a jellemzés, hogy érezzük mögötte Csoóri életművének bensőséges ismeretét, de érezzük azt is, hogy Sütő András személyes vallomása ez is. A Csoóri-életmű olyan mélyen érti a kisebbségi léthelyzet tragikumát, hogy Sütő Andrásnak ajánlott versét – *Az elmulasztott utakat* – a megszólított így jellemzi: „Ennek a versnek minden igéje, képe, halotti sereglésben vonuló borzalma: Tény. Minden körbepillantása: véres krónikák tanúságával ellenőrizhető számbavétel. Ennek a versnek hangtani képlete: hármasszalapácsütés: MEG-TÖR-TÉNT.”

Sütő Andrásról már régen megírta Farkas Árpád, hogy mindenről az jut eszébe, amit éppen mondani akar. Így van ez a *Létvégi hajrában* lapjain is. A legkülönbözőbb alkalmakból írt esszék, jegyzetek, levelek egy szerteágazó gondhoz kapcsolódnak. Ez pedig az erdélyi magyarság megmaradásának és boldogulásának az ügye.

Könyve szinte enciklopédiája a romlásnak és a gyógyítási kísérletnek egyaránt. A bajok számbavételével is cselekvésre szólít. „Erdély aranykorát nem siratni kell, hanem romjából újjáépíteni. És pillanatig se feledni, hogy esőleső társaságnak legfőljebb esőt ad az Isten.” Az erdélyi magyarság megerősítésére irányuló történelmi cselekvés igénye hatja át a *Létvégi hajrában* minden sorát. Fontos csomópontjai vannak ennek a cselekvésnek. Azért veszi számba például az erdélyi szórványmagyarság nyelvkárosodásának döbbenetes tényeit, hogy az anyanyelvi művelődés elemi emberi jogának érvényesítését követelje. Emberhez méltó jövőt csak akkor remélhet a nemzetiség, ha kollektív jogai vannak arra, hogy iskolai hálózata az óvodától az egyetemig működjön. Szinte motívumszerűen tér vissza Sütő András írásaiban az anyanyelvi műveltség elemi emberi jogához való ragaszkodás, a magyar iskolák, könyvtárak, művelődési intézmények védelme. Meggyőződése, hogy a közösségi lét megőrzésének elemi feltétele az anyanyelv jogainak visszaállítása. Ezért szólal fel újra és újra a román nyelvi imperializmus és az erőszakolt asszimiláció ellen. Ezért mutatja be annak számtalan változatát dokumentum érvényű alaposítással. A marosvásárhelyi pogrom áldozataként is kérdezi: „Miképp védekezzen a romániai magyarság a pogrom nyilvánosan meghirdetett, Európa szemé láttára, fényes nappal meghirdetett kollektív kiirtó szándéka ellen?”

Példák sorával bizonyítja, hogy az erdélyi magyarság egyenjogúságot kérő szelíd magatartása nem hozott eredményt, nem talált meghallgatásra. A reménytelenség a menekülésben megnyilvánuló kollektív öngyilkossághoz vezetett. Éppen ezért Sütő András sze-

rint elkerülhetetlen már a romániai magyarság önvédelmi magatartásának a radikalizálódása. Ezért kíván barátaitól is erősebb kritikai megközelítést, határozottabb, célratörőbb magatartást. Történelmileg is mérlegeli azokat a szép elképzeléseket, amelyek érvényre juttatásához nem volt megfelelő erő. Fábry Zoltán eszméje, a vox humana éppúgy kiegészítésre szorul, mint Németh Lászlónak a Trianon után szétszóródott magyarság új szellemi-művelődési küldetéséről szőtt merész álma. Ezek a szép eszmék a megvalósításukhoz, működtetésükhöz szükséges emberi jogi feltételek biztosítása nélkül csak eszmények maradtak. Ahhoz, hogy az ezeket vállaló közösség boldogulhasson, az elemi emberi jogok alapján biztosított feltételekre is szükség volna.

A Dunatáj népeinek „tejtéviség”-éről szőtt Németh László-i gondolatot sem veti el a jövő horizontjáról, de a jelenben ez is súlyos kiegészítésre szorul, mert „bűn és botor balekség volna elhallgatni, tétlenül szemlélni az ország határain kívül sýnylódó magyarok millióinak fokozatos eltűnését az erőszakolt asszimiláció kígyótorkában s a világgá futásban”.

Sütő András a megfogalmazott eszményeket mindig szembesíti a valóságos helyzettel. Ez a szembesítés nem az eszményeket kérdőjelezi meg, hanem kiegészíti azokat a megvalósításukhoz szükséges körülmények megteremtésének a felelősségével. Gondolkodásában a nemzet földarabolható egység, részei egymás nélkül nem boldogulhatnak. „A tizenötmillió magyar sorsáért viselt nemzeti felelősséget soha többé elhárítani nem lehet.”

A magyar nép egészét sújtó Trianon-szindróma feloldását egyedül a kisebbségi autonómiák létrehozásában látná. Ezek nem veszélyeztetnék a többségi nemzet államiságát, de biztosítanák a kisebbségek emberhez méltó életlehetőségeit. Csak Európában legalább huszonöt jól működő autonómiára hivatkozik ennek bizonyítékául. A kisebbségi kiszolgáltatottság tragikus következményeit számadatokkal is dokumentálja. Trianon idején Erdélyben 1,6 millió magyar és 1,8 millió román élt. Ma a román lakosság száma már meghaladta a 6 milliót, „a magyarok száma pedig 1,4 millió körül bizonytalankodik a megállíthatatlan fogyatkozás tudatában”. A többi kisebbségi magyarság sorsának példája is hasonló. „Az utódállamok önkényének oly könnyedén kiszolgáltatott, csonkolt Magyarország határon kívüli nemzeti közösségei, magyarok mintegy hárommilliónyi a kényszerű asszimiláció és az exodus végveszélyébe jutottak.” A magyar kisebbségek abszurd kiszolgáltatottságát mutatja ez. Az európai emberi jogokra hivatkozva ez ellen a „magyartalanítás” ellen küzdött Sütő András élete utolsó pillanatáig. Az emberi jogok védelmét sohasem szűkítette le a saját nemzetére. Írásai a humánus védelmének egyetemes érvényű dokumentumai. Az embertelenség egyetemes érvényű elítélései.

Rendíthetetlen nemzetóvó magatartás jellemzi Sütő András minden írását. Keserűségében sem esik túlzásokba. A bajok közepette is mindig a jó megoldás lehetőségét keresi. Példa lehet erre a 2004. december 5-i népszavazás után adott interjúja. Számot ad a szomorúságról is, de abszurditásnak nevezi azt, hogy egyesek Trianont s a december ötödikei népszavazást összemossák. Ő nem tekinti a történeteket „irreverzibilis nemzeti sérülésnek”, mert két pártirányzat konfliktusánál messzebbre néz, s ellensúlyként azokra a tényekre hívja fel a figyelmet, amelyek a magyar nemzeti együvé tartozás bizonyítékai. Hasonlóképpen árnyaltan mond véleményt az erdélyi magyar exodusról is. Nem vádolta a kivándorlókat, mert „mások kényszereselekvéseit, akár a kínban kimondott szavakat, rop-pant felelősség megítélni”, de fájalta, hogy „be hosszan, keservesen sír majd utánuk az el-

hagyott szülőföld”. Saját döntését viszont az „itt állok, másként nem tehetek” szakrális fényű egyértelműségével mondta ki: „Én maradok, másként nem tehetek.” Ezt az Erdélyben maradást azonban nemcsak belső etikai paranccsal indokolta, hanem reménységgel is:

„Ha most pedig ez a kérdés: az európai kultúrába és civilizációba visszatérő Erdélyt mivel ékesíti föl a képzelet, akkor én azt mondom: Bethlen Gábor álma teljesül be! Véget ér majd bennünk is a Nagy Fejedelem halálig tartó bánata a három részre szakadt ország miatt. Még ha nem kerülünk is már vissza István király örökségébe. De más lesz a magyar élet a Svájc mintájára megújított Erdélyben is. Merész álmom? A kantonok szabad világa nem álmom. Akkor a párja is megvalósítható.”

2005-ben mondta Sütő András ezeket a végrendeleteként is értelmezhető mondatokat.

Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2006

Görömbei András

